

KİTAP İNCELEMESİ

Said ALLAMİYAN, *Tarih İçin Anlatıyorum: Muhsin Refikdust'un Hatıraları 1979-1989* (İstanbul, İyi Düşün Yayınları, 2015)

Nail ELHAN

Doktora Adayı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Bu kitap değerlendirmesine atıf için

Elhan, Nail, Kitap Değerlendirmesi: "Said Allamiyan, *Tarih İçin Anlatıyorum: Muhsin Refikdust'un Hatıraları 1979-1989*, İstanbul, İyi Düşün Yayınları, 2015", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 16, Sayı 61, 2019, s. 153-156, DOI: [10.33458/uidergisi.541549](https://doi.org/10.33458/uidergisi.541549)

Erişim İçin: <https://dx.doi.org/10.33458/uidergisi.541549>

Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği | Uluslararası İlişkiler
E-Posta: bilgi@uidergisi.com.tr

Bu makalenin tüm hakları *Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği*'ne aittir. Önceden yazılı izin almadan hiçbir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik amaçlı alıntılar bu kuralın dışındadır. Yazıda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Tarih İçin Anlatıyorum: Muhsin Refikdust'un Hatıraları 1979-1989

Said ALLAMIYAN

Hakkı Uygur (Çev.), İyi Düşün Yayınları, İstanbul, 2015, 316 sayfa. ISBN: 978-605-9280-01-3

Nail ELHAN

Doktor Adayı, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
Araştırma Görevlisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Hitit Üniversitesi, Çorum.
E-Posta: nail.elhan@gmail.com

Arap Baharı'nın bir sonucu olarak İran'ın Orta Doğu'da artan etkisinden sıkça bahsedilmektedir. İran'ın Lübnan'da Hizbullah'a, Irak'ta Haşdi Şaabi'ye, Yemen'de Husiler'e askeri ve finansal destek verdiği, özellikle Suriye'deki iç savaş bağlamında İran Devrim Muhafızları'nın (İDM) bölgede yaşanan çatışmalarda operasyonel faaliyetler yürüttüğü bilinmektedir. İDM'ye bağlı Kudüs Gücü'nün ve komutanları Kasım Süleymani'nin adı sık sık İran'ın bölgeye uzanan eli olarak anılmaktadır.¹ İran'ın bu etkin varlığı, bölgede İran-Suudi Arabistan rekabetine ivme kazandırmakta ve bu rekabet bir Şii-Sünni gerilimine yol açmaktadır. Bu bağlamda İran'ın İran-dışı bölgelerde izlediği politikalar, devlet-dışı örgütlere verdiği finansal ve lojistik destek ile bunlara bağlı olarak kazandığı siyasal ve operasyonel başarı, gözleri tekrar İDM'ye çevirmektedir. Said Allamiyan'ın soru-cevap şeklinde tasarlanan, İDM'nin kurucusu olarak bilinen Muhsin Refikdust'un hatıraları ve tanıklıkları üzerine bina edilmiş *Tarih İçin Anlatıyorum: Muhsin Refikdust'un Hatıraları 1979-1989* başlıklı kitabı, İDM'nin bölgede artan etkisinin anlaşılabilmesi için bizleri İran Devrimi'nin ilk on yılına, İDM'nin kuruluş dönemine götürmektedir.

Kitabın içeriğini oluşturan görüşmeler 2010 yılında başlamış ve yaklaşık iki yıl sürmüştür. Bu görüşmeler, toplamda 21 röportaj ve 45 saati aşkın ses kaydından oluşmaktadır. Kitap, Muhsin Refikdust'un kısa bir hayat hikâyesi ile başlamaktadır. Refikdust, İran'ın önceki cumhurbaşkanlarından Haşimi Rafsancani tarafından 'devrimin en önemli on kişisinden biri' olarak tanımlanmaktadır. Kendisini 'devrimin amelesi' olarak tanımlayan ve bu görevden kimsenin onu azledemeyeceğini söyleyen Refikdust (s.13), 1940 yılında *bazaari* bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Gençlik döneminde sık sık Şah karşıtı gösterilere katılmıştır. İçerisinde bulunduğu siyasi örgütler arasında Milli Cephe Gençlik Kolları ve Halkın Mücahitleri bulunmaktadır. Refikdust bu örgütlerden İslami bir yönleri olmadıkları gerekçesi ile ayrılmış, siyasi mücadelesine bağımsız bir biçimde devam etmiştir. 1976 yılında Şah karşıtı dini gösteriler düzenlemek suçundan tutuklanmış, 1978 yılında serbest bırakılmıştır. Refikdust'un adını duymamıza neden olan olaylar zinciri, Humeyni'nin İran'a dönüşüyle başlamaktadır. Humeyni'nin karşılanma törenini bizzat düzenlemiş, onun koruma sorumluluğunu Tahran Havaalanı'na inşinden itibaren üstlenmiş ve Humeyni'yi havaalanından *Beheşti Zehra*'ya götüren otomobilin şoförlüğünü yapmıştır. Refikdust, takip eden yıllarda İDM'nin kurulmasında ve gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. İDM'ye başka ülkelerden farklı yollarla silah ve mühimmat tedarik edilmesi, İDM'nin Irak Savaşı'nda organize edilmesi gibi görevlerde bulunan Refikdust, 1979-

1 Bkz. Serdar Ataş, "İran'ın Ortadoğu'daki Kılıcı: Kasım Süleymani", <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iranin-ortadogudaki-kilici-kasim-suleymani>, (Erişim Tarihi 11 Aralık 2017).

1989 yılları arasında İDM Bakanlığı yapmıştır. Daha sonra bu görevi bırakan Refikdust, Mustazaflar Vakfı'nın başına getirilmiş ve bu görevini 1999 yılına kadar sürdürmüştür.

Kitap, Refikdust'un özgeçmişi ile alakalı olan kısımdan sonra, Humeyni'nin dönüşü ile birlikte yaşananları, devrim sonrasında kurumların oluşumunu ve kurumlar/kişiler arası çatışmaları genel itibarıyla kronolojik bir düzen içerisinde ve soru-cevaplar şeklinde devam etmektedir. Soru ve cevaplarla ele alınan konular arasında Humeyni'nin dönüşünde İran'da hâkim olan siyasi hava, Humeyni'nin muhalefete karşı yaklaşımı ve İDM'nin kuruluşu yer almaktadır. Humeyni'nin 1964 yılında başlayan sürgün hayatı, 1 Şubat 1979'da İran'a dönüşü ile son bulmuştur. Onu Tahran'a varışında içerisinde Refikdust'un da bulunduğu İslam Devrimi Konseyi'nce oluşturulmuş bir komite karşılamıştır. İçerisinde Ayetullah Mutaahharri'nin de bulunduğu komite, Humeyni'nin ülkede siyasi sorumluluğu almasını sağlamak üzere harekete geçmiş ve İslam devrimcisi olarak kabul edilmeyenlerin Humeyni ile bir arada görünmesini engellemek amacıyla seçici davranmıştır. Beni Sadr daha sonra bu olayı "sanki aydınların görevi Humeyni'yi Tahran'a getirip mollalara teslim etmekmiş gibi görünüyordu." diye hatırlayacaktır. Bu olay kitapta da benzer bir şekilde ele alınmaktadır. Refikdust'un tanıklığına göre, havaalanında Humeyni'yi karşılayacaklardan bir sıra oluşturulmuştur. Refikdust, din adamlarının ilk sıralarda olacağını söylemiş ve o sırada orada bulunan Halkın Mücahitleri temsilcilerini sıranın arka taraflarına gönderirken Ermeni Patriğini ön sıraya çağırmıştır (s.19). Bu tanıklık, Humeyni'nin Fransa'dan liberalleşme söylemi bağlamında İran'a dönerken onu bekleyen İran'da bu söylemden çok farklı bir siyasi havanın olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Belirtilmesi gereken bir diğer nokta, kitabın neredeyse tamamında Humeyni'nin popülist ve pragmatist olduğu iddia edilebilecek olan pratiklerinin çeşitli örneklerle açıklanması ve hatırlatılmasıdır. Refikdust, Humeyni'nin gelişinden sonraki günlerde halkın onu görebilmek için kaldığı eve akın ettiğinden bahsetmektedir. İslam Devrimi Konseyi sabah saatlerini erkekler için, öğle saatlerini ise kadınlar için görüşme saati olarak ayarlamıştır. Yoğun katılım ve yaşanan arbede sebebiyle çok sayıda kadının yaralanması nedeniyle Humeyni'ye konsey tarafından kadınların ziyaretinin engellenmesi teklif edildiği, ancak Humeyni'nin bunu kabul etmediği belirtilmektedir. Refikdust, Humeyni'nin şu cümleyi kurduğunu iddia etmektedir: "Şah'ı bu ülkeden kadınlar kovdu, engellemeyin gelsinler." (s.26). Refikdust'a göre Humeyni'ye yöneltilen eleştirilerden birisi, Beni Sadr'ı Hamaney, Beheşti ve Rafsancani gibi devrimin önce gelen isimlerinden daha fazla savunmasıdır. Humeyni bu eleştiriye Beni Sadr'ı savunmadığını, onun için önemli olanın Beni Sadr değil ona oy verenler olduğunu söyleyerek cevap vermiştir: "Emin olun bir gün insanların ona oy vermekten pişman olduklarını görürsem ona verdiğim her şeyi geri alırım." (s.122). Humeyni'nin hem kadınlara yönelik geliştirdiği söylem, hem de Beni Sadr olayında olduğu gibi halkın tercihi verdiği önem onun popülist yaklaşımına iyi birer örnektir.

Benzer bir olay, Lübnanlı Şii din adamı ve EMEL Hareketi'nin liderlerinden Musa Sadr'ın Libya'ya gidişi ve burada 'kaybolması'dır. Bu olay İran-Libya ilişkilerinde gerilime yol açmıştır. Sadr'ın Libya'da ortadan kayboluşu, okların Humeyni karşıtı olduğu belirtilen Kaddafi Yönetimi'ne çevrilmesine neden olmuştur. Ancak Kaddafi, Sadr'ın Libya'dan havayolu ile çıktığına dair ellerinde delil olduğunu söyleyerek iddiaları reddetmiştir. Humeyni de Sadr'ın kayboluşunu facia olarak nitelendirmekle birlikte doğrudan doğruya Libya'yı suçlamamıştır. Tersine, İslam ülkeleri arasında birlik olunması gereğini vurgulamıştır. Bu noktada, Libya'nın da o dönemlerde anti-empyralist bir söylem içerisinde olduğunun ve Irak ile savaşta İran'a silah yardımı yaptığının akla getirilmesi gerekir. Refikdust anılarında Kaddafi ile silah alımı konusunda olumlu sonuçlanan görüşmeler yaptığını ve bu görüşmelerde Sadr olayının büyük bir engel oluşturmadığını söylemektedir. Hatta Humeyni tarafından Libya ile hem İran'ın hem de Lübnan'daki

Şiiler'in ilişkilerini geliştirmek üzere görevlendirildiğini ancak Lübnan'daki Şiiler'in Sadr olayı nedeni ile yakınlaşmaya sıcak bakmadıklarını da belirtmektedir (s.116).

Refikdust Humeyni'den bahsederken 'imam' nitelemesini kitabın tamamında ve her defada kullanmaktadır. Bu niteleme sadece dini bir terim olarak görülmemelidir. Refikdust, devrimi ve ülkenin geleceğini Humeyni'nin kişiliğinde birleştirmektedir. Bu bağlamda 'imam' kelimesi, tıpkı Latin Amerika'daki 'El Lider' ve 'Jefe Maximo' (Büyük Patron) gibi İran'a özgü bir lider tipinin nitelenmesi olarak düşünülmelidir.

İDM'nin kuruluşu da devrimin hemen sonrasına denk gelmektedir. Refikdust'un aktardığına göre devrimi korumak için ordunun dışında bir teşkilatın kurulması gereğini ilk olarak Ayetullah Muntaziri gündeme getirmiştir. Ordu sınırları koruyacaktır, ancak İslam Devrimi toprak ve coğrafya ile ilgili değildir (s.34). İDM hem devrimi, hem de devrimin kazanımlarını korumakla görevlidir ve Humeyni'nin talimatı ile siyasete karışması yasaktır (s.53).

İDM'nin kuruluşu ile aynı döneme gelen Irak Savaşı, İran'ı hazırlıksız yakalamıştır. Irak ile karşılaştırıldığında İran ordusu zayıf durumdadır. İDM'nin elinde yeteri kadar silah bulunmamaktadır. Refikdust bu sebeple İDM'ye silah sağlamakla görevlendirilmiş, çeşitli örgüt ve devletlerle görüşerek yasa dışı yolları da kullanarak İran'a silah sağlamıştır. Refikdust'a göre ilk silah alımı Filistin'den yapılmıştır. Irak ile savaşın başlamasından sonra İran'a desteğini açıklayan Libya ve Suriye'den de silah ve eğitmen getirilmiştir (s.201-202). Refikdust, daha sonra silah satın almak üzere Doğu Bloku ülkelerine gittiğini anlatmaktadır. Önce Kuzey Kore'den olumlu cevap alınmış, onu Bulgaristan, Polonya ve Doğu Almanya takip etmiştir. Bu alımlar Kasım 1979'da ABD Elçiliği'nin ele geçirilmesinden sonraki süreçte yapılmıştır. ABD tarafından elçilik baskını sonrasında İran'a uygulanan ambargonun ülke için büyük bir sorun yaratmadığı belirtilmektedir (s.65). Refikdust, bu durumu silah satan ülkelerin paraya ihtiyaç duymalarına bağlamaktadır. Silah satın alınan ülkelerin arasında tarafsızlığı ile bilinen İsviçre'nin de bulunduğu görülmektedir. Refikdust, İsviçre'den çok sayıda makineli tüfek ve havan topu aldıklarını söylemektedir (s.65). Silah satacak kimse bulamadıklarında ya da satın almakta zorlandıklarında ise satın aldıklarını taklit ederek kendi silahlarını üretmeye başlamışlardır (s.229-230). Refikdust, kendi silahlarını üretme meselesinde Humeyni'nin "mermiden savaş uçağına kadar her şeyi yapın ama atom bombası yapmayın" dediğini ileri sürmektedir (s.260). Atom bombasının yüksek maliyetli olmasını ve ileri bir teknoloji gerektirmesini bir kenara bırakırsak, Humeyni'nin bu konunun geçmişte yol açtığı zararları dikkate alarak karşı çıktığı tahmininde bulunabiliriz. Zira Refikdust bu konuda başka ayrıntıya girmemektedir. Silah satın alan ve kendi silahını üretmekte zorlanan bir ülkeden, nükleer silah üretecek teknolojiye sahip bir ülkeye evrilen İran'ın 1980'li yıllardan günümüze gelişen askeri teknolojisi bu bakımdan incelenmeyi hak etmektedir.

İran'ın Suriye ve Lübnan'da Hizbullah ile ilişkilerini belirleyen; İran, Suriye, Hizbullah, Irak ve Yemen'deki Şii grupların katılımıyla ABD ve İsrail karşıtı bir ideoloji etrafında şekillenen 'direniş cephesi'nin temelleri de bu dönemde, devrimin ilk yıllarında atılmıştır. Refikdust'a göre Hafız Esad'ın İran'a ilgisinin başlıca nedeni, İran'ın İsrail'e karşı politikaları ve devrimin yarattığı heyecandır (s.102).

1982 yılında İsrail Lübnan'a saldırdığında Muhsin Refikdust, Muhsin Rızai gibi İDM'nin önde gelen yöneticileri ile birlikte Lübnan'a gitmiştir (s.154). Burada İsrail'e karşı Filistinli gruplar ve Lübnanlı Şiiler ile birlikte bir harekât planlamışlardır. Ancak, Humeyni'nin talebi üzerine askerleri İran'a geri göndermek zorunda kalmışlardır. Refikdust'a göre İsrail'in Beyrut'a yaptığı saldırı bir ABD tuzağıdır ve amacı, İran ile savaşta olan Irak'ı kurtarmaktır. Humeyni de bu şekilde düşünmektedir: "Onlar bizi Lübnan konusundaki hassasiyetimizi bildikleri için böyle bir tuzağı kurdular ve böylece Saddam'ı kurtarmak istediler." (s.155). Humeyni bu nedenle "Kudüs'ün yolu Kerbelâ'dan geçer!"

diyerek askerlerin Lübnan'dan geri çekilmesini, Lübnan'da sadece oradakilere eğitim verecek özel bir grubun kalmasını istemiştir. Hizbullah'ın temelleri de bu şekilde atılmıştır. İDM, 1983 yılında Hizbullah'ın eğitimini üstlenmiş, siyasi ve lojistik destekte bulunmuştur. Hizbullah o günlerden bugüne, İran'ın toplumsal ve siyasi desteğine sahiptir (s.216).

Kitabın başlığında dönemsel olarak 1979-1989 belirtilmiş olsa da sohbetin 1989 yılı ile son bulmadığı görülmektedir. Yazar, Refikdust'a Arap Baharı'na ve Suriye'deki iç savaşa yönelik sorular da yönelmektedir. Refikdust, Arap Baharı'nı tıpkı Hamaney gibi 'İslami Uyanış' olarak görmektedir (s.312). Refikdust'a göre Suriye stratejik açıdan önemli bir Arap ülkesidir ve İsrail ile karşılaşmada ön hatta yer almaktadır. İran'ın Esad Rejimi'ni desteklemesi, Esad'ın özgürlükçü ve anti-emperyalist tutumundan kaynaklanmaktadır. Refikdust, Arap Baharı'nın yaşandığı diğer bölgeleri ise diktatörlükler olarak nitelendirmektedir. Ona göre Libya, Tunus ve Mısır sloganları farklı olsa da yönetim tarzları bakımından birbirlerine benzemektedirler ve diktatörlüklerdir (s.314). Refikdust'un bu değerlendirmesi, İran'ın gelişmeler Suriye'ye ulaşıncaya kadar Arap Baharı'nı emperyalizm ve diktatörlük karşıtı halk hareketleri² biçiminde değerlendiren resmi söylemi ile uyumlu görünmektedir.

Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin, 2011'de Kum'daki Hakkani Medresesi'nde öğrencilere verdiği bir seminerde söylediği, "Bugün, İran'ın zafer ya da yenilgisi artık Mihran veya Hürremşehr'de belirlenmiyor. Sınırlarımız genişledi. Mısır, Irak, Lübnan ve Suriye'de zafere şahitlik etmek zorundayız. Bütün bu gelişmeler İslam Devrimi'nin meyveleridir"³ sözleri akla getirilmelidir. Allamiyan'ın İDM'nin kuruluşunda yer almış ve yaklaşık on yıl bakanlığını yapmış olan Muhsin Refikdust ile yaptığı mülakat üzerine bina edilmiş olan bu kitap, İran'ın günümüzde izlediği bölgesel politikaların tarihsel olarak nasıl belirlendiği ve dış ilişkilerinin nasıl kurulduğu gibi konular üzerine tanıklıklar vasıtası ile bilgi vermektedir. Kitap yalnızca şahit olunan olayları kişisel düşünceler ile birlikte aktarmakla kalmaması, İran'ın bölgedeki bugünkü rolünün tarihsel temellerini de göstermesi ve Türkiye'yi de ilgilendiren ancak hakkında yeterli sayıda Türkçe kaynak olmayan İDM'yi ele alması açısından önemlidir.

Allamiyan sorularını Humeyni'nin İran'a dönüşüyle başlatmakta, Arap Baharı'na ilişkin sorularla bitirmektedir. Ancak, Allamiyan'ın sorularının yer yer fazla ayrıntıya girmesi ve Refikdust'un verdiği cevapların da farklı zaman dilimlerini kapsaması nedeniyle zaman zaman tarihsel kopuşların olduğu ve bu kopuşların okuyucuyu zorladığı gözlemlenmektedir. Ek olarak, kronolojik olmasına rağmen soruların ve cevapların bir sınıflandırmaya tabi tutulmaması nedeniyle konudan konuya geçilmekte ve bu da okuyucuyu yormaktadır. Bayram Sinkaya, Refikdust'un İDM Bakanlığı'ndan yolsuzluk iddiaları nedeniyle alındığını yazmaktadır.⁴ Ancak Refikdust, kitap içerisinde bu konudan bahsetmemektedir. Bunu yolsuzluk ile anılmamak için sakladığı düşünülebilir. Son olarak, kitabın çevirisi genel itibarıyla iyi olmakla beraber, aynı olguya işaret eden kavramların açıklama yapılmadan birbirinin yerine kullanılmasının yanı sıra, imla/noktalama hataları gibi editoryal hatalara da rastlanmaktadır.⁵

2 Refikdust Libya'da ayaklanmalar başladığında Libya'nın Tahran'daki elçisi ile arasında geçen şu konuşmayı aktarmaktadır. "Libya Elçisi (LE): Biz zamanında size çok destek olduk. Siz şimdi bizim için ne yapabilirsiniz? Muhsin Refikdust (MR): Siz bir millete yardımcı oldunuz, milletin desteklediği bir devlete yardım ettiniz. Şu anda bir millet Kaddafi'ye karşı ayaklandı. LE: Yani hiç yardım etmeyecek misiniz? MR: Yapabileceğimiz tek yardım halk için ilaç ve gıda gibi yardımlardır." (s.312-313).

3 Bkz. Serdar Ataş, "İran'ın Ortadoğu'daki Kılıcı: Kasım Süleymani", <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/iranin-ortadogudaki-kilici-kasim-suleymani>, (Erişim Tarihi 11 Aralık 2017).

4 Bayram Sinkaya, *Revolutionary Guards in Iranian Politics: Elites and Shifting Relations*, Routledge, New York, 2016, s.58.

5 Örneğin İDM'den bahsederken *sepah* ve *pasdaran* gibi İDM için kullanılan kelimeler birbirlerinin yerine açıklama yapılmadan kullanılmaktadır. Bu, İran'a yabancı bir okur için sorun yaratabilir.